

Pallasová, Eva

**[Hansack, E. Die altrussische Version des "Jüdischen Krieges":
Untersuchungen zur Integration der Namen]**

Opera Slavica. 2002, vol. 12, iss. 2, pp. 61-64

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117752>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

srbštiny a chorvatštiny, gradišćanskohrvatski jezik uznáný rakouským Ústavním soudem r. 1987, bosenština, zvlášttní situace v Černé Hoře, v Polsku kašubština). **Ewa Michalska** (Katovice) se zabývá úlohou západoslovanských jazyků v době evropské globalizace a ukazuje, jak si osvojují nové "integrační" lexikum. Stavu konkrétních slovanských jazyků se věnují studie, které napsali **Marko Jesenšek** (Maribor, studie *Slovenščina danes*), **Robert Bońkowski** (Katovice, *Standard serbski w końcu XX wieku*), **Dragi Stefanija** (Ljubljana, *Makedonskijot jazik poslednive 10 godini*), **Piotr Tokarz** (Katovice, *Język czarnogórski - próba standaryzacji*), **Piotr Czerwiński** a **Jadwiga Stawnicka** (Katovice, *Współczesny język rosyjski - tendencje rozwoju*), **Anna Perďochová-Sklárová** (Katovice, *Slovenčina v súčasnosti*), **Halyna Čuba** (Katovice, *Ukrajins'ka mova koncja XX st.*) – v tomto případě však bylo možné odkázat na učebnicovou sérii, která vychází v Opole již léta především péčí prof. S. Gajdy.

Poslední oddíl sborníku jsou miscellanea, z nichž upozorňujeme na studii olomouckého **Edvarda Lotka** o změnách v slovní zásobě současné češtiny a jejich příčinách a **Przemyslaw Kroczecka** o úloze těšínského dialektu.

Summa summarum: Sborník přináší mnoho informativně a místy i koncepčně cenného (i když díla tohoto druhu, která se zabývají změnami na konci 20. století, prožívají dnes konjunkturu), trpí však neduhem všech konferenčních sborníků, tedy tematickou a metodologickou rozptýleností, disperzí; českého slavistu nepřijemně překvapí marginální přítomnost češtiny, české literatury a bohemistiky – zcela převažuje orientace na jižní Slovany; také východní Slované jsou přítomni – bez ohledu na jejich obecný význam a pozici vůči polskému prostoru – jen okrajově.

Ivo Pospíšil

Hansack, E.: Die altrussische Version des „Jüdischen Krieges“. Untersuchungen zur Integration der Namen. Monographien, Hand-, Lehr- und Wörterbücher. Herausgegeben von Klaus Trost. Band 1, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter 1999, 560 stran.

Slovanská verze *Židovské války* Josefa Flavia se z hlediska kulturněhistorického zařazuje mezi nejvýznamnější památky staroruské literatury tzv. kyjevského období. Staroruské znění, uváděné nejčastěji pod názvy *Повѣсть о разореніи Іерусалима*, nebo *Слово Ісидора Бврътина о поленіи Іерусалима*, je volným překladem, vlastně parafrází, původního antického originálu. Toto rozsáhlé dílo je doloženo v rukopisech z 15. – 18. století, vzniklo však nepochybně mnohem dříve, neboť jeho jazyk odpovídá stavu v památkách z 11. a 12. století. Text je literárně vysoce ceněn, a přesto, že je důležitým pramenem pro studium nejstarší fáze vývoje ruského literárního jazyka spjaté s církevněslovanským obdobím, není z hlediska lingvistického dostatečně prozkoumán a zpracován. Jedním z důvodů neuspokojivého stavu bádání je nepochybně i okolnost, že k analýze tohoto textu, po stránce jazykové velmi obtížného, není k dispozici spolehlivá moderní edice. Obě dosavadní vydání – V. M. Istrina (*La prise de Jérusalem de*

Josèphe le Juif. Texte vieux-russe publiè intègralement par V. Istrin, imprimé sous la direction de André Vaillant, traduit en français par Pierre Pascal, Tome I–II, Paris 1934 – 1938) a N. A. Meščerského (*Istorija iudejskoj vojny Iosifa Flavija v drevnerusskom perevode, AN SSSR, Moskva – Leningrad 1958*) – jsou již koncepčně zastaralá a ne zcela spolehlivá. Autor recenzované práce se vyslovuje pro takové textové vydání, které by odstranilo dosavadní chyby a nepřesnosti a umožnilo zároveň poznat jak genezi textu, tak i jeho postupné předávání tradicí. Takovou náročnou ediční práci ovšem není možno zvládnout bez předchozích rozsáhlých textově kritických a lexikálních studií. Hansackova monografie je právě jednou z nich.

Hlavním cílem knihy Ernsta Hansacka je zkoumání procesu integrace vlastních jmen v *Židovské válce*, tj. adaptace cizích vlastních jmen jazykovým vlastnostem slovanského jazyka při přejímání do církevní slovanštiny v porovnání s řeckými předlohami. Od této základní linie se pak odvíjí autorovo úsilí odpovědět na otázku, jaká byla předloha, z které slovanský překlad vycházel, a určit místo a dobu jeho vzniku, jakož i původní podobu textu překladu. V neposlední řadě mají výsledky výzkumu vytvořit základ pro tolik potřebný slovník vlastních jmen v církevní slovanštině.

Podkladem studie byly přípravné práce, které byly publikovány v několika-svazkovém díle *Die Lexik der altrussischen Version des „Jüdischen Krieges“ des Flavius Josephus* (Regensburg 1990–1995, ed. Klaus Trost; srov. recenze E. Pallasová, SPFFBU, A 40, 1992, str. 157–159). Jmenné rejstříky 3. a 4. dílu obsahují kompletní seznam vlastních jmen včetně frekvenčního slovníku, retrográdního indexu a indexu slovansko-řecko-německého a řecko-slovansko-německého. To pak umožňuje autorovi, aby ve své knize pracoval s úplnými uspořádanými inventáři materiálu dovolujícími provádět dokonalou verifikaci každého dokladu.

Kromě oddílu „Cíl zkoumání, předběžné poznámky“ se monografie skládá ze tří základních kapitol. Na konci je připojen seznam korektur k ruskému vydání *Židovské války* N. A. Meščerského (507–519) a seznam literatury (521–560). První krátká kapitola – Úvod (23–30) – se zabývá osobností Josefa Flavie, jednoho z nejkoumanějších antických autorů, jeho dílem i jeho pozdějším vlivem a jeho překlady. Připojeno je i bibliografické zpracování nesmírně rozsáhlé sekundární literatury.

V druhé kapitole (30–101) se pojednává o těch problémech, které musejí být vyřešeny dříve, než se začne s vlastním zkoumáním. Vzhledem k cíli, jímž je probádání procesů integrace vlastních jmen, vychází Hansack z požadavku co nejhomogennějšího textu. Rozhodl se proto opřít se o vydání Meščerského. Tato edice však obsahuje tolik chyb, že přesahují desetiprocentní mez, a precizní průzkum založený na přesném ortografickém obrazu je tak nemožný. Vychází text tedy bylo třeba nejprve upravit podle rukopisu z Vilna (tzv. Vilenskij/Vil'njusskij spisok z poloviny 16. stol.). Výsledkem úprav, omezujících se jen na oblast vlastních jmen, je dvanáctistránkový seznam korektur v textu Meščerského (507–519).

Starší slovanská literatura je literaturou překladovou, nejrozsáhlejší část druhé kapitoly je proto věnována charakteristice překladatelského stylu, což je nezbytný předpoklad pro zhodnocení lexikálního materiálu textu. Při srovnání s řeckou předlohou lze v ruské verzi pozorovat zkracování, přesuny, elipsy, ba i volné parafráze textu. Doslovně jsou překládána v podstatě jen jednotlivá slova, kdežto v syntaktické stavbě se na předlohu přilíší zřetel nebere. Jde zřejmě o výsledek popularizačních tendencí, které

směřují k víceméně volnému převyprávění předlohy. Závěr druhé kapitoly se soustřeďuje na problematiku obsahových rozdílů mezi řeckým a slovanským textem.

Ve třetí kapitole (102–506) je nejdůležitější oddíl 3c; autor v něm zpracovává jádro své práce, tj. všech 948 vlastních jmen obsažených v *Židovské válce* (celkem 5272 dokladů). Jsou to vlastní jména jakýchkoli individuí (jména osob, míst, zemí, krajin, budov), jakož i vlastní jména národů, stran a skupin lidí, včetně všech odvozenin od těchto jmen. Celý slovanský materiál je sledován z hlediska změn, které jména prodělala při přejetí z řecké předlohy do slovanského jazyka. Všechna vlastní jména, která jsou v předloze doložená a obsahově jí odpovídají, jsou zahrnuta do tzv. materiálu primárního; vlastní jména bez předlohy a vlastní jména s odchylnou předlohou jsou jako tzv. materiál sekundární zkoumána zvlášť.

Veškerý propriální materiál je nejprve prezentován ve formě seznamů (1. jména v abecedním pořadí, 2. jména odchylnující se od předlohy, 3. jména bez ekvivalentu v předloze) a poté je vždy náležitě filologicky interpretován (uvádějí se např. údaje o existenci nebo neexistenci řecké předlohy, a pokud existuje, také údaje o shodě nebo neshodě s řeckou předlohou, dále pak údaje o všech předlohách, klasifikace jmen i od nich odvozených adjektiv, a konečně také německý ekvivalent).

Za seznamy následuje jako exkurs pojednání o tzv. *Testimonium Flavianum*, tj. o dvou místech v díle Josefa Flavia, kde je zmínka o Ježíši Kristu.

Prvním krokem vlastní analýzy excerpovaného materiálu, je jeho klasifikace podle postupů přejetí (tj. podle charakteru adaptačního procesu). Pojmově a terminologicky rozlišuje Hansack tyto kategorie:

I) **cizí slova** (*Fremdwörter*) = „jména, která jsou nezměněnou reprodukcí polysouputnosti znaků své předlohy“ a „kterých se používá v jejich cizí podobě, tj. jako *cizích slov*“;

II) **integrováná slova** (*integrierte Namen*) = „jména více či méně integrovaná do cílového jazyka“.

V rámci kategorie **integrovaných slov** autor odlišuje **přejatá slova** (*Lehnwörter*), tj. „jména, která byla přizpůsobena morfologickým a slovtvorným typům cílového jazyka“, od **výpůjček vytvořených kalkováním** (*Lehnprägungen – Kalkierungen*), tj. „slov, která byla přeložena“. Jde o „kopie/napodobení obsahu jistého cizojazyčného lexému s pomocí prostředků přejímajícího jazyka“. Výpůjčky pak člení na další subkategorie:

- **výpůjčky vytvořené překladem** (*Lehnübersetzungen – Glied-für-Glied-Übersetzungen*), tj. „Jména, která byla přeložena ‚doslovně‘ (morfém po morfém), takže odpovídají lexikálními výpůjčkám vytvořeným překladem“.

- **výpůjčky vytvořené převodem** (*Lehnübertragungen*), tj. „Jména, u nichž byla ‚doslovně‘ přeložena jenom jejich jedna pojmenovací část, ... zbytek byl přeložen volněji (jenom přibližně)“. Patří sem hlavně slova složená a substantivně adjektivní kombinace.

- **výpůjčky volně tvořené** (*Lehnschöpfungen*), tj. „Jména, která byla reprezentována ve volné formulaci (tedy v takové podobě, která je volnou reprodukcí předlohy) nebo s pomocí idiomatičtých výrazů“.

Z analýzy materiálu vyplývají závažné poznatky, vypovídající o historii vzniku textu. Jen relativně velmi malé množství jmen je možno klasifikovat jako cizí slova,

daleko větší skupinu tvoří slova přejatá, a to buď morfonologickou adaptací, nebo připojením domácího slovtvorného sufixu (tj. adaptací slovtvornou). První postup se aplikuje u antroponym a toponym, druhý zase – až na několik výjimek – u etnonym a jmen obyvatelských. Rozvrstvení cizích slov a přejatých slov podle flektivních tříd a slovtvorných typů ukazuje, že počet slovanských flektivních tříd, jichž bylo využito v procesu adaptace, je ve srovnání s řečtinou značně redukován. Vyskytují se zde v podstatě totiž pouze *a-/ja-*kmeny a *o-/jo-*kmeny, jakož i několik případů *i-*kmenových, což je situace, která je typická pro staroslověnské texty. Na rozdíl od staroslověňštiny se však jména mnohdy nesklonují.

Podstatné je zjištění, že v *Židovské válce* nebyly potvrzeny „žádné sufixy charakteristické pro tvoření staroruských jmen“. Sledování výpůjček vytvořených kalkováním zase vypovídá o tom, že „překladatel s největší pravděpodobností neovládal ani latinu, ani hebrejštinu“. Překládána byla totiž výlučně slova řecká, ačkoli je v textu obsaženo mnoho slov latinských i hebrejsko-aramějských. O tom, že slovanský překladatel používal řecké a nikoli hebrejsko-aramějské předlohy, svědčí i gramatický rod přejatých zeměpisných jmen, který se řídí podle řečtiny.

V následujícím oddíle se autor snaží přesněji vymezit vliv řecké výslovnosti slov z předlohy na slovanský překlad. Z případů řecké nářeční výslovnosti jmen, o níž svědčí zejména zápisy jejich variantních forem, lze usuzovat na vliv severoreckých dialektů; tím se posiluje autorův argument proti rozšířenému názoru o severoruském původu překladu *Židovské války*, totiž názor zcela protikladný, že místo vzniku překladu je třeba hledat na území hraničícím se severním Řeckem, tedy v jihoslovanském areálu.

Závěrem shrnuje Hansack nejdůležitější výsledky, k nimž během zkoumání dospěl. Zvláště podrobně a pečlivě ještě jednou probírá problém místa, kde vznikl překlad *Židovské války*, přičemž shrnuje a analyzuje všechny argumenty, které umožňují přijmout hypotézu o jihoslovanském původu jako pravděpodobnou. Nevylučuje ovšem ani možnost, že text vznikl na ruské půdě. Nicméně trvá důrazně na tom, že i v takovém případě je třeba vycházet „ze vzniku na staroslověnském jazykovém základě“. Tento jeho názor podporuje mimo jiné i výsledek analýzy deklinace zkoumaných proprií, u níž lze zjistit jen zcela nepatrnou rusifikaci flektivních forem. Všechny případy rusifikace jmen je navíc možno bez problémů vysvětlit předpokladem mnoha opisů na ruské půdě.

Autor nepochybně beze zbytku splnil náročný úkol, který si vytyčil na začátku své práce. Při analýze rozsáhlého materiálu vlastních jmen spojil trpělivě filologické úsilí a lingvistický nadhled s použitím moderních metod počítačového zpracování textu a vyslovil velký počet závažných úvah a závěrů. Studie je rozhodně významným přínosem pro literární historiografii i pro oblast slovanské onomastiky a paleoslovenistiky.

Eva Pallasová